

Waarom zegt Mark Rutte dat mensen 'hun bek moeten houden'? En waarom gebruiken Thierry Baudet en Sigrid Kaag vaak moeilijke woorden? Een nieuw model voor politieke stijl biedt inzicht in de link tussen politieke ideeën en taalgebruik. Het karakteriseert politici door zes archetypen met een eigen politiek en retorisch profiel. Er is geen 'beste' politieke stijl; alle stijlen hebben sterke en zwakke kanten. En alle stijlen hebben hun eigen gevaar én nut voor de democratie.

CAROLA SCHOOR

is Programmaleider Public Affairs aan het Centre for Professional Learning van de Universiteit Leiden. In 2020 promoveerde ze cum laude aan de Universiteit van Maastricht. Schoor werkt aan een boek en geeft trainingen in politieke stijl. carolaschoor.nl.

GIUS MAHIUS KLUNDER

Tussen redders, boze burgers en probleemoplossers

Over de rol van taal in de politiek

Het onderzoek

In haar proefschrift *The politics of style* (2020) ontwikkelt Carola Schoor een analysemodel voor politieke taal. Daarmee kan worden bepaald of speeches populistisch, elitistisch of pluralistisch zijn. Het model maakt gebruik van een semiotisch patroon in de taalstructuur dat inhoudt dat het tegenovergestelde van populisme altijd precies datgene is wat elitisme en pluralisme aan kenmerken delen. Dat geldt naar alle kanten, waardoor de concepten sterk met elkaar zijn verbonden. Hierdoor kon Schoor de drie stijlen en hun anti-stijlen ten opzichte van elkaar definiëren en gebruiken in een analysemodel dat alle mogelijke politieke stijlen omvat. Met hulp hiervan heeft ze 72 stijlanalyses uitgevoerd van speeches uit de VS, het VK en Nederland. Een deel hiervan is verder geanalyseerd op retorische kenmerken van populisme, elitisme en pluralisme.

De archetypen van dit artikel zijn direct afgeleid uit de zes politieke stijlen van het proefschrift. Deze archetypen zijn bruikbaar voor professionals in de politieke communicatie dan het wetenschappelijke model. Niet alleen zijn de types toegankelijker dan de abstracte stijlen, ook zijn er geen uitvoerige speechanalyses nodig omdat de stijlbepaling veel globaler is. Voor gedetailleerde stijlbepalingen is de wetenschappelijke methode geschikter.

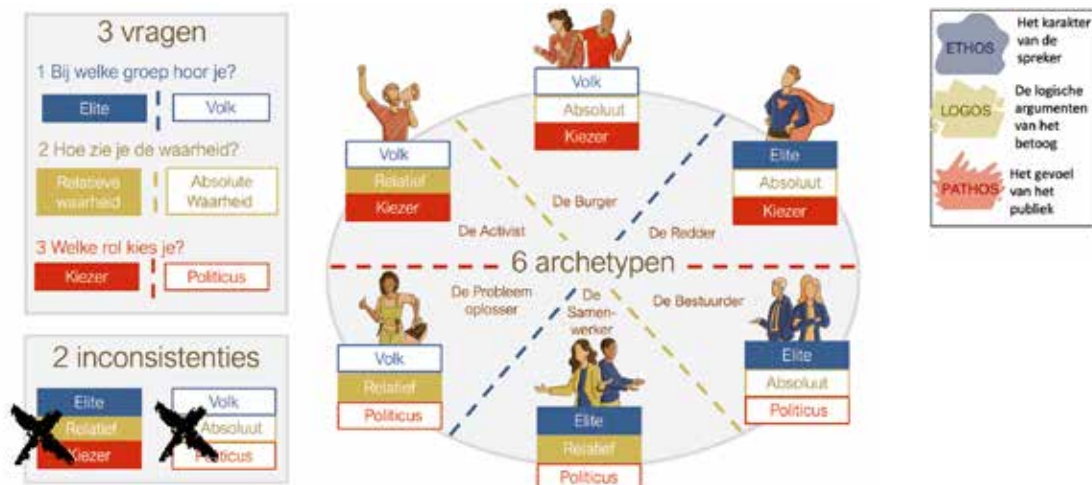
De taal van politici is veel meer dan alleen maar een mooie verpakking van een politieke boodschap. Dat bleek bijvoorbeeld tijdens het Afghanistandebat in augustus 2021. Terwijl het Kamerdebat ging over de vraag of de regering nog mensen uit handen van de Taliban kon redden, twitterde Caroline van der Plas van de BoerBurgerBeweging een lijstje 'moeilijke woorden' waar ze Sigrid Kaag op had betrapt. 'suis generis', 'twenty four seven' en 'modus operandi'. Foei mevrouw Kaag, al dat vakjargon! Taal was blijkbaar belangrijk genoeg om haar af te leiden van het drama in Afghanistan. En zo vonden duizenden mensen met haar, getuige het grote aantal retweets en likes. Er is blijkbaar meer aan de hand ...

Politieke taal dient globaal drie doelen: allereerst is er de retorische functie van de overreding. Daarnaast is taal bedoeld om het eigen publiek te bereiken, zodat uiteenlopende mensen zich vertegenwoordigd kunnen voelen in de politiek. Ten slotte wordt politieke taal gebruikt om op te zwepen of te kalmeren; dan is de 'eigen' groep al bereikt en overtuigd, maar moet deze worden gemobiliseerd of voorbereid op een compromis. De drie functies van politieke taal zijn soms met elkaar in strijd. Zo lukte het Geert Wilders (PVV) uitstekend om te polariseren met het woord 'kopvoddentaks', maar hij verloor er twee zetels mee in de peilingen. Om beter zicht te krijgen op de werking van politieke taal heb ik voor mijn promotieonderzoek de structuren onder politieke taal onderzocht (zie kader links).

Personificaties van abstracte stijlen

De zes politieke basisstijlen in dit artikel zijn personificaties van abstracte politieke stijlen. De vijftien kenmerken per stijl uit het proefschrift zijn teruggebracht tot drie vragen waarmee de types globaal kunnen worden vastgesteld. Deze vragen hebben betrekking op de drie bovengenoemde functies van politieke taal. De eerste vraag is of iemand bij de machthebbers (de elite) hoort of bij de machtelozen (het volk). De tweede vraag luidt of een politicus de eigen mening als absoluut ziet (de waarheid) of als relatief (een mening). De derde vraag luidt of iemand zich presenteert als politicus (de zender van de politieke boodschap) of als kiezer (de ontvanger van de boodschap).

De verschillende combinaties van antwoorden op deze vragen leveren zes logische stijltypes op. Aangrenzende stijlen in de cir-

kel hierboven verschillen slechts op één onderdeel van elkaar. Ze kunnen daardoor worden gecombineerd. Tegenoverliggende stijlen in de cirkel hebben niets met elkaar gemeen. Vermenging hiervan levert intern tegenstrijdige combinaties op van elite-relatief-kiezer of volk-absoluut-politicus. Deze combinaties zijn onlogisch en moet je vermijden.

Het onderzoek laat ook een link zien tussen politieke stijl met de retorische middelen logos, ethos en pathos. Weliswaar maken alle stijlen gebruik van de drie stijlmiddelen – precies volgens het devies van Aristoteles – maar het achterliggende retorische doel verschilt: de burger overtuigt hoofdzakelijk door pathos, terwijl ethos en logos alleen worden ingezet ter ondersteuning daarvan. Op een vergelijkbare manier overtuigt de bestuurder vooral door ethos, en de probleemplosser door logos. Dat een van de drie stijlmiddelen prioriteit heeft over de andere is overigens niets nieuws. Zo stelde Aristoteles logos boven pathos en ethos: niet omdat dat retorisch sterker was, maar omdat hij dit moreel juist achtte.

In de rest van dit artikel bespreek ik de zes stijlen, inclusief de retorische kenmerken aan de hand van politici die deze stijl hanteren. Een moreel oordeel laat ik achterwege; ik beschrijf politieke stijlen die logisch mogelijk zijn en die in Nederland ook allemaal voorkomen, zodat we die beter kunnen begrijpen en ermee omgaan.

De probleemplosser

De probleemplosser combineert de rol van politicus met de groepsidentiteit van het gewone volk. Hij/zij is pragmatisch en sluit gemakkelijk compromissen. Mark Rutte (VVD) is zo'n typische probleemplosser. Hij spreekt consequent vanuit zijn rol als politicus; kiezers zijn 'mensen' en het kabinet is 'wij'. Rutte wordt vaak verweten geen visie te hebben, en dat hoort bij een relatieve denkstijl. En hij gebruikt straattaal als 'gewoon je bek houden'. Dat past allemaal naadloos bij een probleemplossersstijl. Omdat hij als minister-president gauw elitair overkomt, moet hij zijn gewooneheid extra benadrukken, bijvoorbeeld door de fiets te nemen. Hiermee weert Rutte kritiek af van populistische politici op de elite; dat raakt hem niet want hij is geen elite. Bij deze stijl past transparantie. Daarom raakte de kritiek op de 'Rutte-doctrine' (om beleid zo veel mogelijk binnenskamers te houden) hem wel hard; het tast de geloofwaardigheid van zijn probleemplossersstijl aan. Bij deze stijl past een sober gebruik van de retoriek. Gebruik liever een anekdote dan barokke stijlfiguren als de hyperbool of een opvallend ritme. Eenvoudige taal die voor iedereen makkelijk te begrijpen is. Gebruik metaforen alleen met mate: niet om gevoelens op te zwepen (dat staat rationele oplossingen in de weg) maar vooral om te verhelderen. Want alles is ondergeschikt aan de logos. Daarbij is het de kunst om niet als ongevoelig over te ko-

men. Gevoelens zijn altijd nodig, maar in deze stijl alleen ter ondersteuning van de rationele boodschap.

De redder

Een redder heeft als enige persoon de absolute waarheid in pacht en weet wat er in het land moet gebeuren. Tegelijkertijd voelt de redder feilloos aan wat het volk wil. Dat komt doordat hij zijn lidmaatschap van de elite combineert met het profiel van de kiezer. Hij hoort daardoor wel bij de elite, maar niet bij de politieke elite. Thierry Baudet (FvD) hoort tot dit type politicus. Deze stijl kenmerkt zich door een gecombineerd gebruik van ethos en pathos. Dat klopt bij Baudets elitaire maar ook emotionele woordkeuze. Zo spreekt Baudet af en toe Latijn in de Kamer, maar noemde minister Carola Schouten (CU) ook 'de sluipmoordenaar van de agrarische sector'. Dat hij hiervoor werd berispt door Kamervoorzitter Khadija Arib is alleen maar goed voor een redder, die zich tegen politici keert. Ook zijn afwijzing van het rationele coronabeleid past bij dit stijltype: hierbij is logos altijd ondergeschikt aan ethos en pathos. De band met de eigen achterban moet zo sterk zijn dat zij in een redder blijven geloven, zelfs als de ratio dat tegenspreekt. Het lijkt erop dat Baudet hierin toch een beetje doorschiet, want voor velen is zijn irrationele geloof in complotten toch een stap te ver.

De bestuurder

Politici met een bestuurdersstijl hebben een absolute denkstijl en zijn onderdeel van de elite. Dat moet ook, want in deze stijl heeft het volk de elite nodig. Hier is de elite de helper van het volk en de politicus is de helper van de kiezer. Wopke Hoekstra en Ferdinand Grapperhaus (beiden CDA) hebben een klassieke bestuurdersstijl. Hoekstra combineert dat met de samenwerkersstijl, en Grapperhaus neigt af en toe naar redder. Dan gebruikt hij veel pathos – zoals bijvoorbeeld door mensen 'aso's' te noemen. Hij maakt hierbij een cruciale fout: als je ethos met pathos combineert, dan moet je altijd de positie van de kiezer

innemen, niet die van politicus. Want anders kom je arrogant over. En Grapperhaus maakte nóg een fout: toen hij op zijn bruiloft zijn eigen coronaregels overtrad, verdedigde hij zich met de woorden dat hij 'ook maar een gewoon mens was'. Ook dat klopt niet met zijn bestuurdersstijl. Hij is geen gewoon mens, maar kan wel een aardig mens zijn. Dan kan hem veel worden vergeven. Een bestuurder zet dus nooit zijn eigen gevoel centraal, maar leeft zich in anderen in. Want als bevoorrechte elite moet je tonen dat je niet voor jezelf politicus bent, maar voor anderen. Als bestuurder kun je met mooie, verzorgde taal je ethos bekrachtigen. Door spitsvondige beeldspraak kun je blijk geven van je uitmuntendheid. Daarnaast is het belangrijk te laten zien dat je als mens aardig bent. Anekdoten waarin je blijk geeft mee te leven met het leed van anderen werken goed. Elitaire taal kan op zich voor deze stijl geen kwaad, maar het maakt wel kwetsbaar voor aanvallen door boze burgers. Zorg ervoor niet in hun anti-elitaire frame te trappen; in jouw stijl is de elite niet corrupt, maar heeft het land de elite juist nodig.

De activist

De tegenpool van de degelijke bestuurder is de activist: de aanvoerder van mensen die niet aan de macht zijn. Deze stijl is opstandig. Lilian Marijnissen (SP) en Esther Ouwehand (PvdD) hebben bijvoorbeeld deze stijl, maar ook de ex-CDA'er Pieter Omtzigt – hij combineert de activist met de burgerstijl. Deze politici zijn onderdeel van het volk en hun ideeënstijl is relatief omdat zij ingesleten waarheden in de maatschappij bekritisieren (en dus erkennen dat er meerdere waarheden bestaan). Zij doen dit met veel pathos, waardoor ze vaak absoluut overkomen. Achter hun pathos zit echter altijd een rationele analyse, geen subjectief gevoeld gelijk zoals bij De redder of De burger. Ze willen de politiek beïnvloeden door mensen van buiten de politiek te mobiliseren. Daarom profileren zij zich meer als kiezer dan als politicus. Deze stijl is moeilijk te combineren met bestuursfuncties; net als de burgerstijl is het meer een oppositiestijl door de combinatie van de elementen 'kiezer' en 'volk'. Dit type politicus heeft, als tegenpool van De bestuurder, een anti-ethos; dus gebruik vooral géén gepolijste, elitaire taal. Geef

scherpe analyses (logos) en breng deze met veel vuur (pathos) aan de man. Alles moet weliswaar goed doordacht zijn, maar ook warm overkomen en voor iedereen direct te begrijpen. Emotionele en beschuldigende taalelementen, bijvoorbeeld metaforen of herhaling, passen uitstekend bij deze stijl. Nadeel is dat je gauw drammerig overkomt.

De burger

Burgerpolitici horen bij het volk en vertolken de rol van de kiezer. Omdat hun denkstijl absoluut is, zijn zij als het ware de kiezer die voor zichzelf opkomt. Politici met deze stijl vechten tegen de elite, want die zijn volgens de burger alleen voor hun eigen gewin in de politiek. Het is een negatieve stijl die overall crisis ziet, tegenovergesteld aan de positieve stijl van De samenwerker, die overall de zonnige kant van belicht.

In Nederland is Geert Wilders een duidelijke vertegenwoordiger van deze stijl. Maar ook Caroline van der Plas draagt de stijl uit. Het verduidelijkt haar kritiek op Kaags elitaire taal: in haar visie moet je als politicus 'gewoon' zijn, want anders hoor je bij de corrupte elite. Kaag kijkt heel anders naar de elite; dat zijn de helpers van het volk. Kaag heeft dan ook geen burgerstijl, maar een gecombineerde samenwerkers-bestuurdersstijl.

Retorisch leunt de burgerstijl volledig op pathos. Dat vraagt om emotionele taal, hyperbolen en opvallende metaforen: alles om het gevoel aan te wakkeren. Rationele argumenten die het gevoel tegenspreken kunnen volgens de burger niet kloppen. Gebruik geen nette taal of eloquent betoog, dat lijkt al gauw elitair. Spreek vooral recht uit het hart en ongepolijst.

De samenwerker

Dit type politicus gelooft in het 'grotere goed'; in oplossingen waarin tegengestelde belangen en ideeën elkaar vinden. Deze politici zijn positief. Bijvoorbeeld zoals Hugo de Jonge (CDA) telkens weer de positieve kant van het coronabeleid probeert te laten zien. Want als iedereen de hand naar elkaar uitsteekt, kom je verder.

Waar voor De burger subjectieve ervaringen de basis vormen voor

de waarheid, gelooft De samenwerker wél in objectieve feiten. Beleid dat gebaseerd is op wat 'objectief' het beste is, leidt tot beter beleid voor iedereen. Het compromis is dan niet zomaar een compromis (zoals bij De probleemoplosser) maar gaat richting consensus: een mening waarover iedereen het eens is, moet wel waar zijn.

Retorisch bouwt deze stijl én op de ratio (logos) én op vertrouwen in de politicus (ethos). Goede argumenten maar ook empathie voor andere meningen zijn belangrijk. Het moet prettig zijn om naar deze politicus te luisteren. Taal mag best gepolijst zijn, maar kalmerend en enthousiasmerend, niet opzweepend: te veel pathos (gevoel) staat samenwerking in de weg. Het overdadige gebruik van metaforen door Hugo de Jonge is hierbij iets te veel van het goede. Op zich staan De Jonges metaforen altijd ten dienste van de ethos of de logos; ze leggen uit (logos), sporen aan 'het goede' te doen (ethos) en zijn nooit opzweepend (pathos). Maar ook een goede maatvoering is voor je ethos belangrijk. Overdaad schaadt weliswaar niet de burger (die volledig leunt op pathos), maar wel De samenwerker, voor wie ethos belangrijk is.

Gebalanceerd optreden

Ten slotte: wat heb je hieraan? Allereerst levert deze andere kijk op politiek vaak verhelderende inzichten. Alle politici passen ergens in dit model, dat immers alle logische en onlogische stijlcombinaties omvat. Een stijlanalyse levert hoe dan ook verdiepend inzicht op en kan ertoe bijdragen iemands communicatie te verbeteren. Politiek succes is overigens nooit gegarandeerd want ook de politieke tegenstanders en de omstandigheden bepalen mee. Een crisis helpt een boze burger die overall crisis ziet. Een roep om sterke leiders helpt een bestuurders- of redderstype, enzovoort. Het is echter hoe dan ook belangrijk dat politici meer op stijl letten. Politieke communicatie draait tegenwoordig om visuele media, waarin het beeld centraal staat. Door je politieke boodschap beter in balans te brengen met het beeld, ben je eenduidig en verbetert de communicatie met de kiezers. En zullen meer mensen zich hopelijk beter vertegenwoordigd voelen in de politiek. ■

Literatuur

Schoor, C. (2020). *The politics of style: political performance caught between populism, elitism, and pluralism*. Dissertatie Maastricht University. <https://tinyurl.com/tb-the-politics-of-style>.

Nederlands, Nederlandser & Nederlandst

SARAH GAGESTEIN is framing-expert bij taalstrategie.nl

Ik word zelf altijd een paar procentjes Nederlandser als ik naar de Olympische (of voor sommigen: Olumpische) spelen zit te kijken. Sporten waarvan ik eigenlijk niet eens wist dat ze bestonden, leiden ineens tot hartkloppingen als er een sportman of sportvrouw met een oranje pak tussen zit. Zwemmen op open water? Ge-wel-dig. Hockey? Vooral de dames! En 10.000 meter is toch echt mooier dan 1500, eigenlijk? Ik kan er niks aan doen, het is gewoon mooi als 'wij' winnen, nietwaar?

Die winst van 'ons' of soms ook 'ons' verlies blijft toch een beetje een vreemd fenomeen. Precies op dat soort emotionele momenten kun je het menselijk brein op zijn raarst in actie zien en dat hoor je ook goed terug in taal. Juist bij winst of verlies is het interessant om je oren te spitsen: met welke woorden wordt dat uitgedrukt? Een paar dingen vallen dan op.

Winst is van ons

In de eerste plaats is het opvallend vaak 'onze' winst, maar 'hun' verlies. Winst danken we aan een soort groepssucces, terwijl we verlies het liefst op andermans conto schrijven. Zo lees ik op AD.nl over Dafne Schippers: 'De Spelen werden een groot drama voor het Utrechtse sprintwon-

der'. Haar drama, niet per se het onze. Of nou ja, misschien een beetje voor Utrecht. Verderop in het artikel staat ook dat ze een herkansing kreeg op de estafette. Opnieuw hier niet 'wij', maar 'zij'. Wie nog niet wist hoe deze wedstrijd is afgelopen, kan die conclusie nu zelf trekken uit dit ene woordje.

Zo zie je maar weer dat sommigen blijkbaar liever hardnekkig hokjesdenken dan winnen. Jammer

Winst en verlies binnen een gewenst frame

In de tweede plaats zijn we ook goed in het mentaal maximaliseren van winst- en verlieslogica. Sporten waar we goed in zijn, die maken we bijvoorbeeld belangrijker in ons hoofd. Weer op AD.nl: 'Nederland is een waterland en dat zagen we ook weer bij deze Spelen. Ondanks dat de roeiploeg geplaagd werd door coronaproblemen wisten ze toch te schitteren'. Deze winst die telt, want die vertelt ons wie we zijn. In dat kader ook deze kop op Nu.nl: 'Handbalsters Oranje-beul Frankrijk overen eerste olympische titel'. Fijn dat Frankrijk tenminste gewonnen heeft, dat

maakt dat we van hen verloren minder lullig.

Hoe Nederlands is de winst?

In de derde plaats een pijnlijk puntje. Want 'wij winnen, zij verliezen' geldt blijkbaar niet voor iedereen als het om Sifan Hassan gaat. Dat kwam bij de beslissing om nationale held Sifan de vlag te laten dragen op de sluitingsceremonie helaas weer bovendrijven in de uithoeken van het publieke debat. Een reactie op Nu.jij: 'Hassan gaat bij voorkeur om met de Ethiopische gemeenschap in Eindhoven, spreekt Nederlands als Romario en is het grootste deel van haar leven in de VS tegenwoordig'. Nou ja zeg, ze wint bijna alles, is het nog niet goed.

Een wat raar gevoel kreeg ik ook bij de vraag van een journalist of ze de Snollebollekes kende. Zijn hit had blijkbaar in het stadion tijdens de race opgestaan. Dit fragment kwam eerst online met de titel: 'Sifan Hassan na goud: 'Snollebollekes? Nee die ken ik niet'. Na aardig wat publiek commentaar, kreeg de video een nieuwe titel: 'Hassan na gouden race: moet medaille zien om het te geloven'. Lijkt me wat relevanter. Zo zie je maar weer dat sommigen blijkbaar liever hardnekkig hokjesdenken dan winnen. Jammer. ■

